

ŁUKASZ PALUCH

Uniwersytet Szczeciński, Polska | Instytut Nauk Teologicznych

ORCID: 0000-0001-8130-090X

Liturgia domowa i pandemia Covid-19. Implikacje dla eklezjogenezy

HOME LITURGY AND THE COVID-19 PANDEMIC:
IMPLICATIONS FOR ECCLESIOGENESIS

Summary

The family is named in official Church documents as the domestic church where the domestic liturgy is celebrated – the action of the family in union with the universal Church. The source for domestic liturgy is the common priesthood of all baptized, strengthened by the sacrament of marriage, where the spouses perform the priestly function for their children. In March 2020, at the beginning of the SARS-CoV-2 virus pandemic, when the possibility of the faithful's participation in masses and services was significantly limited, Polish bishops encouraged the renewal of the liturgy celebrated in the family. Thanks to this, the faithful had the opportunity to experience the mysteries of faith and the liturgical year. In this study, the author deals with the issue of the ecclesiological role of the domestic liturgy. To fully understand the subject, he first presents the nature and role of the liturgy and its relationship to the Church. The author then refers to the texts of the New Testament (mainly the Acts of the Apostles and Paul's Letters), the patrology of St. John Chrysostom, and the contemporary teachings of the Church (documents of the Second Vatican Council and John Paul II). The author also presents the terms of domestic church and domestic liturgy. On this basis, the author puts forward the thesis that in the first period of the coronavirus pandemic, the home liturgy played an important role in the process of ecclesio genesis. He presents the proposals of the Easter domestic liturgy that appeared at that time and was prepared by the pastors, as well as the first theological reflections and explanations. In conclusion, the author formulates pastoral conclusions and postulates to maintain care for the home liturgy in Christian families.

Keywords: home liturgy, domestic Church, nature of liturgy, ecclesio genesis, coronavirus pandemic

Wstęp

W jednym z artykułów Dominik Jurczak OP zauważył: „[...] nie istnieje chrześcijaństwo, które byłoby aliturgiczne, to znaczy pozbawione lub wyabstrahowane z liturgii. W rzeczy samej chrześcijanami stajemy się [...] poprzez liturgię, i to nawet gdy mowa o sytuacjach i warunkach nadzwyczajnych. To w liturgii i poprzez nią mamy dojrzewać, kształtować oraz pogłębiać chrześcijańskie życie, na różnych jego etapach i w rozmaitych okolicznościach”¹. Taką nadzwyczajną sytuacją był okres od marca 2020 do czerwca 2021 roku². Kościół w Polsce, podobnie jak i na całym świecie, działał w wyjątkowych warunkach, jakie spowodowała pandemia wirusa SARS-CoV-2. Dla uniknięcia zakażenia nową chorobą wprowadzano m.in. limity wiernych, którzy mogli brać udział w liturgii sprawowanej w świątyniach.

Wobec niemożliwości bezpośredniego udziału, alternatywą dla liturgii sprawowanej w kościele miała być modlitwa realizowana w warunkach domowych. Należy zauważyć, że już 12 marca 2020 roku w Zarządzeniu nr 1/2020 Rada Stała KEP zachęca, „[...] aby osoby korzystające z dyspensy trwały na osobistej i rodzinnej modlitwie”³. Kolejnym dokumentem, który podejmuje tę tematykę, to *Wskazania Prezydium Konferencji Episkopatu Polski dla biskupów odnośnie do sprawowania czynności liturgicznych w najbliższych tygodniach*. Przypomniano w nim, że „ta nadzwyczajna sytuacja sprzyja temu, aby nasze rodziny stawały się coraz bardziej domowymi Kościołami”⁴. Biskupi wskazywali na wartość płynącą ze zgromadzenia się całej rodziny, np. przy przeżywaniu transmisji Mszy świętej⁵. W podejmowaniu praktyk religijnych w warunkach domowych pomagała reakcja poszczególnych duszpasterzy, którzy przygotowywali transmisje internetowe ze swoich parafii, aby wierni mogli w ten sposób uczestniczyć w życiu swojej wspólnoty.

1 D. Jurczak, *Formacja liturgiczna, czyli o wyrabianiu liturgicznego smaku*, w: *Zgromadzeni na świętej wieczerzy (Program duszpasterski na rok 2020/2021: Zeszyt teologiczno-pastoralny)*, red. J. Bartoszek, Katowice 2020, s. 59.

2 4 marca 2020 r. stwierdzono w Polsce pierwsze zakażenie wirusem SARS-CoV-2. Zob. <https://www.gov.pl/web/zdrowie/pierwszy-przypadek-koronawirusa-w-polsce> [dostęp: 29.05.2022]. 20 czerwca 2021 r., zgodnie z decyzją biskupów polskich, zostały zniesione dyspensy od obowiązku uczestnictwa we Mszy świętej w niedziele i święta nakazane. Zob. <https://episkopat.pl/20-czerwca-zostana-zniesione-dyspensy-od-uczestnictwa-w-niedzielnej-mszy-swietej/> [dostęp: 29.05.2022].

3 Zarządzenie nr 1/2020 Rady Stałej Konferencji Episkopatu Polski z 12 marca 2020 r., w: *Duszpasterstwo w czasie pandemii*, red. J. Bartoszek, b.m., b.r., s. 29.

4 *Wskazania Prezydium Konferencji Episkopatu Polski dla biskupów odnośnie do sprawowania czynności liturgicznych w najbliższych tygodniach*, w: *Duszpasterstwo w czasie pandemii...*, s. 33.

5 Zob. *Kościół wobec pandemii – modlitwa online*, <https://www.ekai.pl/kosciol-wobec-pandemii-modlitwa-on-line/> (dostęp: 26.05.2021).

Opracowano dla wiernych także różne rytuały. Dzięki temu rodziny mogły nie tylko uczestniczyć w transmisji Mszy świętej oraz nabożeństw, lecz także same mogły celebrować tajemnice wiary. Takie zgromadzenie rodzin na modlitwie zostało w teologii określone terminem „liturgii domowej”. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie liturgii domowej jako działania eklezjogenetycznego. Wpisuje się on w kontekst badań teologicznych, zarówno wśród teologów katolickich, jak i innych denominacji chrześcijańskich, w szersze pytanie o to, jakie konsekwencje dla eklezjologii i praktyki liturgicznej może mieć doświadczenie pandemii koronawirusa⁶. Celem zbadania postawionego problemu badawczego artykuł podzielono na cztery części. W pierwszej omówiono eklezjogenetyczne znaczenie liturgii. W drugiej przedstawiono analizę pojęcia „liturgia domowa” oraz funkcje i zadania rodziny jako Kościoła domowego. W trzeciej zawarto spostrzeżenia dotyczące przygotowanych rytuałów „liturgii domowej” na czas pandemii. Czwarta część zawiera wnioski dla eklezjogenezy.

1. Eklezjogenetyczne znaczenie liturgii

Liturgia, która jest sprawowana na ziemi pod osłoną znaków, wypływa z liturgii niebiańskiej. Chrystus jako Arcykapłan sprawuje liturgię niebiańską i dzięki temu możliwa jest celebrowanie liturgii ziemskiej, ponieważ w obu wypadkach głównym działającym jest Jezus Chrystus⁷. Soborowy dokument o liturgii podkreśla również, że jest ona i szczytem, i źródłem działania Kościoła⁸, choć sama w sobie

6 Zob. J.H. Mawerenga, *Rethinking Ecclesiology and the COVID-19 Pandemic in Malawi*, „African Theological Journal for Church and Society” 2 (2021) 2, s. 58–87; J. Pillay, *COVID-19 Shows the Need to Make Church More Flexible*, „Transformation” 37 (2020) 4, s. 266–275; J.R. Davies, *Eucharist, Church, and Judgment: Initial Questions about the Liturgical and Ecclesiological Implications of the COVID-19 Pandemic*, „Scottish Episcopal Institute Journal” 4 (2020) 2, s. 71–83; C.E. Molina, P.P.A. Moya, *La liturgia ante el riesgo de la virtualidad Efectos y cuestionamientos eclesiológicos en tiempo de pandemia*, „Teologia y Vida” 61 (2020) 3, s. 373–396; Ł. Sułkowski, G. Ignatowicz, *Impact of COVID-19 Pandemic on Organization of Religious Behaviour in Different Christian Denominations in Poland*, „Religions” 11 (2020), s. 254; I.P.A. Darmawan, N. Giawa, K. Katarina, S. Budiman, *Covid-19 Impact on Church Society Ministry*, „International Journal of Humanities and Innovation” 4 (2021) 3, s. 93–98; S. Holmes, A. Sandmark, R. Sonnenberg, S. Weber, *Reflections on Ministry amongst Children during the Covid-19 Pandemic*, „Journal of Youth and Theology” 20 (2021), s. 82–106; A. Jupowicz-Ginalska, M. Szewczyk, A. Kiciński, B. Przywara, A. Adamski, *Dispensation and Liturgy Mediated as an Answer to COVID-19 Restrictions: Empirical Study Based on Polish Online Press Narration*, „Religions” 12 (2021); W. Przygoda, *Wartość Kościoła domowego w dobie pandemii*, w: *Duszpasterstwo w czasie pandemii...*, s. 119–125.

7 Zob. B. Nadolski, *Liturgia nieba (niebiańska)* [hasło] w: tenże, *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 787.

8 Zob. Sobór Watykański II, *Konstytucja o liturgii świętej „Sacrosanctum concilium”*, n. 10, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002 [dalej: KL].

nie wyczerpuje całej działalności Kościoła⁹. Rozważając naturę liturgii, należy podkreślić jej miejsce w Kościele. Cała liturgia rodzi się z misterium paschalnego, podobnie jak Kościół¹⁰. Dlatego właściwe jest w tym miejscu przedstawienie relacji, jaka łączy liturgię i Kościół.

Ofiara Paschalna Jezusa Chrystusa, która została uwieńczona Jego Zmartwychwstaniem, zakłada i buduje Kościół. Jest on przez to społecznością o charakterze kulturowo-zbawczym, która została przeznaczona do kontynuacji uświęcającego kultu Jezusa Chrystusa, a którego dokonał On już jako Najwyższy Kapłan. Z natury Kościoła – kontynuatora misterium odkupienia – wypływa natura i rola liturgii¹¹. Liturgia sama w sobie nie może istnieć bez Kościoła, ale nie można również wyobrazić sobie Kościoła bez liturgii. Dlatego można stwierdzić, że liturgia została wpisana genetycznie w Kościół¹². Centralną rzeczywistość liturgii w Kościele stanowią czynności sakramentalne, ponieważ to one posiadają moc, która daje ludowi Bożemu udział w tajemnicy paschalnej¹³. Sakramentem paschalnym *par excellence* jest Eucharystia. Wacław Hryniewicz podkreśla, że „przewyższa ona wszystkie inne sakramenty św. Nie jest zwykłą tylko relacją do minionego wydarzenia śmierci i zmartwychwstania Chrystusa, lecz trwałą obecnością tego, co dokonało się definitywnie eschatologicznego w tajemnicy paschalnej”¹⁴. Sakrament Eucharystii łączy się z ideą Kościoła. Omawiając koncepcję „eklezjologii eucharystycznej”, Joseph Ratzinger zauważa, że początkiem Kościoła jest Ostatnia Wieczerza. Według niego to sformułowanie „oznacza, że Eucharystia łączy ludzi nie tylko ze sobą, ale i z Chrystusem, czyniąc w ten sposób z ludzi – Kościół”¹⁵. Dzięki temu Kościół żyje, ponieważ przez Chrystusa w Eucharystii Bóg udziela sam siebie ludowi Bożemu. Sakrament ten nieustannie buduje Kościół i przybliża go do Kościoła chwalebego sprawującego liturgię niebiańską¹⁶. Drugim sakramentem, którego paschalny charakter jest szczególnie widoczny, jest chrzest. To w nim dokonuje się upodobnienie do Chrystusa¹⁷. Ochrzczony wchodzi niejako w tajemnicę

⁹ Zob. KL 9.

¹⁰ Zob. J. Nowak, *Liturgia genetycznie wpisana w Kościół*, „Liturgia Sacra” 24 (2018) 1, s. 12.

¹¹ Zob. W. Hryniewicz, *Liturgia a misterium paschalne Chrystusa*, w: F. Blachnicki, *Wprowadzenie do liturgii*, Poznań 1966, s. 88.

¹² Zob. J. Nowak, *Liturgia genetycznie wpisana w Kościół...*, s. 13.

¹³ Zob. W. Hryniewicz, *Liturgia a misterium...*, s. 89.

¹⁴ Tamże, s. 91.

¹⁵ J. Ratzinger, *Kościół – ekumenizm – polityka*, w: *Kolekcja Communio*, red. L. Balter, t. 5, Poznań–Warszawa 1990, s. 17; zob. także J. Nowak, *Liturgia genetycznie wpisana w Kościół...*, s. 9.

¹⁶ Zob. W. Hryniewicz, *Liturgia a misterium...*, s. 92–93.

¹⁷ Zob. KL 6; zob. także W. Hryniewicz, *Liturgia a misterium...*, s. 91.

śmierci i zmartwychwstania oraz jako dziecko Boże zostaje włączony w kapłaństwo wspólne¹⁸. Paschalny wymiar sakramentów nie wyczerpuje się jednak tylko w Eucharystii oraz chrzcie. Wszystkie sakramenty czerpią swoją zbawczą skuteczność z misterium paschalnego i stanowią jego uobecnienie w Kościele. Sakrament bierzmowania jest uzupełnieniem łaski otrzymanej na chrzcie. W sakramencie pokuty i pojednania człowiek otrzymuje przebaczenie grzechów, a przez to odnawia się w nim paschalna łaska chrztu świętego. Uczestnictwo w tajemnicy paschy Chrystusa ma miejsce w namaszczeniu chorych, ponieważ łączy się ten sakrament z tajemnicą męki i śmierci Zbawiciela. Sakramenty misji dają udział całej społeczności w misterium paschalnym. Dzięki sakramentowi święceń nieustannie przedłuża się na przestrzeni wieków w sprawowanych sakramentach dzieło zbawcze. W małżeństwie kobieta i mężczyzna łączą się ze sobą, zawierając przymierze z Chrystusem, które ma swoje źródło w misterium paschalnym¹⁹. Hryniewicz zaznacza jednak, że „tylko eucharystia oznacza i rzeczywiście uobecnia odkupieńczy akt Chrystusa w całej pełni; inne sakramenty św. – skierowane do eucharystii jako do swego celu – uczestniczą w tej godności i uobecniają również, każdy na swój sposób, misterium paschalne”²⁰. Wypełnieniem tego misterium są także sakramentalia i wszystkie inne czynności liturgiczne Kościoła, które są ukierunkowane na przygotowanie wiernych do uczestnictwa sakramentalnego²¹.

Reasumując, należy powiedzieć, że dla liturgii i Kościoła wspólną genezą jest misterium paschalne Jezusa Chrystusa. Bogusław Migut wskazuje, że „teologia katolicka [...] nie przestaje twierdzić, że Kościół narodził się przede wszystkim z całkowitego daru Chrystusa dla naszego zbawienia, uprzedzonego w ustanowieniu Eucharystii i zrealizowanego na Krzyżu. [...] Budowanie Kościoła, jako nowej wspólnoty mesjańskiej, zostaje powierzone Apostołom i ich następcom, a ma się dokonać przez sakramentalne uobecnienie jedynej ofiary Chrystusa”²².

2. Dom, Kościół domowy, liturgia domowa

Jerry Pillay zauważył, że pandemia covid-19 zaprowadziła Kościół do miejsca, z którego się wywodzi: „dosłownie [Kościół] wraca do domu, zamykając koło historii”²³. Podobnie wypowiadają się Pedro Achondo i Cristián Eichin. Uważają,

18 Zob. J. Nowak, *Liturgia genetycznie wpisana w Kościół...*, s. 11.

19 Zob. tamże; zob. także W. Hryniewicz, *Liturgia a misterium...*, s. 93.

20 W. Hryniewicz, *Liturgia a misterium...*, s. 93–94.

21 Zob. tamże.

22 B. Migut, *Eklezjotwórczy charakter eucharystii jako ofiary*, „Seminare” 23 (2006), s. 17–18.

23 „It literally comes home, completing the circle of church history” – J. Pillay, *COVID-19...*, s. 268.

że podejmując temat eklezjalnych i liturgicznych skutków pandemii koronawirusa, należy powrócić raz jeszcze do interpretacji pojęcia „dom”. Podkreślają, że dom jest czymś więcej niż tylko materialną przestrzenią. Jest miejscem otwartości na transcendencję, w której człowiek doświadcza, że żyje. Maciej Zachara zauważa, że w nadzwyczajnych okolicznościach pandemii można odkryć dom jako świątynię. Współcześnie, według Zachary, dom jest rozumiany wyłącznie jako miejsce codziennych czynności niezbędnych do życia, jest zbyt świecki na miejsce modlitwy²⁴. Dlatego właściwa teologicznie interpretacja domu jest możliwa dopiero wtedy, gdy odczyta się go w kontekście symboliki przestrzeni domowej zawartej w *Dziejach Apostolskich*²⁵.

Członkowie pierwszych wspólnot chrześcijańskich łamali chleb „po domach” (zob. Dz 2, 46)²⁶. Nie były to jednak przypadkowe domy, lecz takie, który były znane jako miejsca gromadzenia się wyznawców Jezusa²⁷. Świadczy o tym jeden z fragmentów *Dziejów Apostolskich*, który przekazuje, że Piotr po uwolnieniu z więzienia udał się do domu Marii, gdzie wiele osób przychodziło, aby się modlić (zob. Dz 12,12)²⁸. Nawrócenie wiązano z całym domem, a nie tylko poszczególnymi jego mieszkańcami. Taką relację znajdujemy w opisie nawrócenia kobiety z Tiatyry imieniem Lidia. Autor natchniony zaznacza, że została ona ochrzczona razem ze swoim domem (zob. Dz 16, 15). Innym przykładem przyjęcia chrztu przez całą rodzinę jest historia strażnika z więzienia, w którym przebywali Paweł i Syłas (zob. Dz 16, 30–34). Kolejne przykłady zawarte są w listach św. Pawła. W ostatnim rozdziale Listu do Rzymian Apostoł prosi o pozdrowienie Pryscylli i Akwili oraz Kościoła, który zbiera się w ich domu (zob. Rz 16, 3. 5). To samo małżeństwo pojawia się w zakończeniu Pierwszego Listu do Koryntian, również w zestawieniu „[...] z Kościołem, który gromadzi się w ich domu (1Kor 16, 19)”. Również w zakończeniu Listu do Kolosan św. Paweł prosi o pozdrowienie Nimfy oraz tych, którzy zbierają się w jej domu (zob. Kol 4, 15)²⁹.

Przywołane świadectwa biblijne wpłynęły na kształtowanie się pojęcia rodziny jako Kościoła domowego. Marek Fiałkowski zauważa, że dom rodzinny był miejscem nie tylko modlitwy i sprawowania Eucharystii, ale także pełnił funkcje

24 Zob. M. Zachara, *Liturgia domowa w trudnym czasie. Przewodnik*, Warszawa 2021, s. 39–40.

25 Zob. P. Achondo, C. Eichin, *La liturgia ante el riesgo de la virtualidad Efectos y cuestionamientos eclesiológicos en tiempo de pandemia*, „Teología y Vid” 61 (2020) 3, s. 384–385.

26 Zob. J.B. Sultana, *The Celebration of the Liturgy by the Family in Building the Domestic Church*, Malta 2020, s. 33.

27 Zob. P. Achondo, C. Eichin, *La liturgia...*, s. 385.

28 Zob. tamże, s. 34.

29 Zob. tamże.

przekaziciela prawd wiary i zasad chrześcijańskiej moralności³⁰. Wynika to z tego, że ówczesne domy były miejscem życia nie tylko rodziców i dzieci czy ewentualnie dziadków, ale także dalekich krewnych, niewolników, a nawet klientów. Do takiego „Kościoła domowego” należeli więc wszyscy, ponieważ wszyscy mieszkańcy przyjmowali chrzest. W domach chrześcijańskich wspólnie się modlono, głoszono Dobrą Nowinę, odbywały się agapy i uwielbiano Boga; były to także miejsca schronienia i gościny dla misjonarzy. Sprawowanym obrzędem przewodniczył zazwyczaj gospodarz takiego domu, co dawało członkom zgromadzenia poczucie bezpieczeństwa i rozwijało postawę braterstwa. W czynnościach kultycznych uczestniczyli wszyscy domownicy (rodzice, dzieci, niewolnicy, goście), co pomagało w pokonywaniu kontrastów społecznych. Z czasem domy chrześcijan zaczynały pełnić funkcję misjonarską³¹. Tak przeżywana codzienność domowego Kościoła sprawia, że między kultem Kościoła a modlitwą rodzinną dochodzi do zacierania się granic, a obie czynności oddziałują na siebie³².

Istotną zmianę życia liturgicznego pierwszych chrześcijan można dostrzec po 313 roku. Dzięki przywilejom wynikającym z edyktu mediolańskiego chrześcijanie zaczynają wznosić pierwsze świątynie oraz rozwijać instytucje kościelne. Eucharystia od tego czasu jest już sprawowana w budowlach do tego przeznaczonych³³. W ten sposób rozdzielono kult publiczny Kościoła i kult prywatny.

Źródłem dla pojęcia „domowy Kościół” są teksty biblijne i nauczanie patrystyczne³⁴. Korzystają z tego uczestnicy Soboru Watykańskiego II, którzy na nowo interpretują i podkreślają wartość i znaczenie takiego określenia rodziny, wychodząc od małżeństwa i jego sakramentalnej wartości³⁵.

30 Zob. M. Fiałkowski, *Rodzina Kościołem domowym*, w: *Teologia pastoralna*, red. R. Kamiński, t. 1, Lublin 2000, s. 171.

31 Zob. S. Longosz, *Geneza pojęcia „rodzina Kościołem domowym” w tradycji patrystycznej*, w: *Rodzina jako Kościół domowy*, red. A. Tomkiewicz, Lublin 2010, s. 39.

32 Zob. W. Nowak, *Zarys liturgii Kościoła domowego*, Olsztyn 2000, s. 13–14.

33 Zob. tamże, s. 14.

34 Zob. A. Bober, *Rodzina Kościołem domowym według św. Jana Chryzostoma*, „Vox Patrum” 5 (1985) 8–9, s. 193–194; S. Longosz, *Rodzina Kościołem domowym w myśli św. Jana Chryzostoma*, „Vox Patrum” 29 (2009) 53–54, s. 288; W. Eborowicz, *Małżeństwo i rodzina w nauce i praktyce duszpasterskiej św. Augustyna*, „Vox Patrum” 5 (1985) 8–9, s. 141–149; J. Naumowicz, *Stosunek św. Ambrożego do małżeństwa i życia rodzinnego*, „Vox Patrum” 5 (1985) 8–9, s. 135–140; B. Częsz, *Małżeństwo i dziewictwo według św. Metodego z Olimpu*, „Vox Patrum” 5 (1985) 8–9, s. 127–134; A. Stępniewska, *Wychowanie rodzinne dziewcząt w pedagogice św. Hieronima*, „Vox Patrum” 5 (1985) 8–9, s. 151–176.

35 Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”*, n. 11, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002 [dalej: KK].

Należy zauważyć, że według soboru rzeczywistość związku małżeńskiego przedstawiana jest w aspekcie eklezjalnym. Związek ten jest widzialnym znakiem przymierza mężczyzny i kobiety na wzór przymierza Chrystusa i Kościoła. Karl Rahner opisuje to w następujący sposób: „Prawdziwe małżeństwo chrześcijańskie ma za zadanie realnie uobecnić w każdej epoce jednoczącą miłość Bożą w Chrystusie do rodzaju ludzkiego. W małżeństwie staje się obecny Kościół”³⁶.

Eklezjalny charakter małżeństwa i powstającej z niego rodziny podkreśla także Konstytucja o Kościele w świecie współczesnym Soboru Watykańskiego II³⁷, według której istotnym rysem małżeństwa jest łaska eklezjotwórczości. To małżonkowie budują najpierw specyficzne więzi z Kościołem, przez co sami tworzą Kościół³⁸. Dlatego Konstytucja dogmatyczna o Kościele określa *expressis verbis* rodzinę jako domowy Kościół³⁹.

Współcześnie pod pojęciem „domowy Kościół” nie rozumie się już sprawowania czynności liturgicznych, jak było to w pierwszych wiekach chrześcijaństwa, ale rodzinę *sensu stricto*⁴⁰. W treści tego terminu zawiera się rozumienie sakramentalnego małżeństwa oraz chrześcijańskiego powołania rodziny, która uczestniczy eklezjalnie w potrójnym posłannictwie Chrystusa – kapłańskim, królewskim i prorockim⁴¹.

Rodzina wypełnia misję królewską, gdy wypełnia zadania apostołatu w swoim gronie oraz poza nim. Małżonkowie powinni być gotowi do wzajemnej pomocy i służby wobec siebie i wychowywania członków rodziny do miłości bliźniego. Żyjąc miłością wobec bliźnich, rodzina powinna otwierać się na ich potrzeby i świadczyć bezinteresowną pomoc i umiejętność współczucia innym⁴². Funkcję prorocką rodzina wypełnia poprzez przyjmowanie i głoszenie Słowa Bożego. Dzięki temu staje się ona wspólnotą wierzącą i ewangelizującą⁴³. Rodzina bierze

³⁶ K. Rahner, *Pisma wybrane*, t. 2, Kraków 2007, s. 397.

³⁷ Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, n. 48, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002 [dalej: KDK].

³⁸ Zob. A. Nadbrzeżny, *Sakramentalność małżeństwa jako fundament Kościoła domowego*, w: *Rodzina jako Kościół domowy...*, s. 83.

³⁹ Zob. KK 11.

⁴⁰ Zob. W. Nowak, *Zarys liturgii...*, s. 18.

⁴¹ Zob. J.S. Szymczak, *Ogólna koncepcja Kościoła domowego*, w: *Rodzina jako Kościół domowy...*, s. 133.

⁴² Zob. W. Przygoda, *Funkcja królewska rodziny – apostołat w rodzinie i przez rodzinę*, w: *Rodzina jako Kościół domowy...*, s. 281, 287.

⁴³ Zob. K. Wolski, *Funkcja prorocka rodziny – katecheza w rodzinie*, w: *Rodzina jako Kościół domowy...*, s. 296.

także udział w wypełnianiu trzeciej misji Jezusa Chrystusa, jaką jest funkcja kapłańska. To ona otwiera rodzinę jako domowy Kościół na sprawowanie liturgii domowej.

W pierwszej części artykułu zaznaczono, że przez chrzest wierni zostają włączeni w kapłaństwo powszechne. Dzięki temu uczestniczą oni w kapłańskiej misji Jezusa Chrystusa, to znaczy w sprawowaniu Eucharystii, sakramentów świętych, sakramentaliów czy modlitwie Liturgią Godzin. Kapłaństwo wspólne ludu Bożego nie jest tożsame z kapłaństwem służebnym⁴⁴.

Źródłem dla wypełniania misji kapłańskiej, podobnie jak w przypadku realizacji funkcji królewskiej i prorockiej, jest sakrament małżeństwa. To w nim rodzice otrzymują konsekrację do wychowywania chrześcijańskiego dzieci, uczestniczą we władzy i miłości Ojca i Chrystusa Pasterza oraz w macierzyńskiej miłości Kościoła. Otrzymują także misję i zadanie, aby wychowywać swoje dzieci do modlitwy, a przez to nauczyć je osobistej rozmowy z Bogiem, oraz aby wprowadzać je do odkrywania Bożego misterium. Rodzice najlepiej wypełniają te zadania, jeżeli sami dają przykład życia modlitwą. Dlatego małżonkowie powinni uczestniczyć we Mszy świętej i karmić się Komunią świętą oraz w sakramencie pokuty i pojednania odnawiać więź jedności z Bogiem oraz odbudowywać i nieustannie udoskonalać przymierze małżeńskie i rodzinną komunie⁴⁵. Mówiąc o Kościele domowym, Katechizm Kościoła Katolickiego podkreśla za Konstytucją dogmatyczną o Kościele: „W szczególny sposób tu właśnie jest praktykowane *kapłaństwo chrzcielne* ojca rodziny, matki, dzieci i wszystkich członków wspólnoty rodzinnej”⁴⁶.

Właściwym i pierwszym miejscem, w którym rodzina sprawuje liturgię domową, jest uczestnictwo w liturgii Kościoła. Takie wypełnienie funkcji kapłańskiej wskazuje na rodzinę jako podmiot działania liturgicznego w trzech aspektach: gdy rodzina sama sprawuje liturgię (np. liturgię godzin lub błogosławieństwa), następnie gdy uczestniczy w sakramentach (np. Eucharystii, chrzcie świętym czy namaszczeniu chorych), a także kiedy przygotowuje się do sprawowania liturgii celebrowanej w świątyni. Rodzina może być także przedmiotem działania liturgicznego Kościoła. Realizuje się to wówczas, kiedy obrzęd liturgiczny jest skierowany bezpośrednio w stronę rodziny lub gdy cały Kościół modli się w jej intencji⁴⁷.

44 Zob. C. Krakowiak, *Funkcja kapłańska rodziny – liturgia domowa*, w: *Rodzina jako Kościół domowy...*, s. 245–248; zob. także Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”*, Rzym 1981, n. 55.

45 Zob. C. Krakowiak, *Funkcja kapłańska rodziny...*, s. 250–251.

46 *Katechizm Kościoła Katolickiego*, n. 1658.

47 Zob. W. Nowak, *Zarys liturgii...*, s. 6.

Liturgia domowa jest więc działaniem Kościoła domowego w jedności z Kościołem powszechnym. Źródłem dla niej jest kapłaństwo wspólne wszystkich ochrzczonych umocnione sakramentem małżeństwa rodziców, którzy wobec swoich dzieci wypełniają funkcję kapłańską. Przez swoje odniesienie do liturgii Kościoła, a także zakorzenienie w sakramentach i sakramentaliach, jest wszczepiona w misterium paschalne Jezusa Chrystusa. Jak wykazano w pierwszej części artykułu, stanowi ono źródło dla istnienia Kościoła i jego liturgii. Podstawową rolę eklezjogenetyczną liturgii domowej jest jej nierozwalna więź z Kościołem, który gromadzi się na sprawowanie kultu. Pierwszy sakrament paschalny, jakim jest Eucharystia, stanowi centrum życia rodziny, która przygotowując się do uczestnictwa w nim, już sprawuje liturgię domową. Chrzest jako sakrament wprowadzający wiernych w dzieło zbawcze Chrystusa nieustannie towarzyszy chrześcijańskiej rodzinie. Rodzice uczą dziecko modlitwy, mówią o Bogu i wprowadzają w tajemnice Bożego życia. Tak jak całe życie liturgiczne Kościoła koncentruje się wokół Eucharystii i pozostałych sakramentów, tak samo codzienność liturgiczna rodziny jest skoncentrowana na odniesieniu do tych samych sakramentów. W rzeczywistości więc Kościół domowy, rozpoczynający się od zgromadzenia sakramentalnego, jest już przejawem Kościoła powszechnego⁴⁸.

3. Liturgia domowa w czasie pandemii Covid-19

Przywołane we wstępie wezwanie biskupów przypadło w ważnym momencie roku liturgicznego. Był to czas Wielkiego Postu⁴⁹, gdy trwały przygotowania do celebracji Triduum Paschalnego. Rada Ministrów, w obawie przed rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2, rozpoczęła wprowadzanie ograniczeń, które obejmowały również możliwość uczestnictwa wiernych w liturgii. Pierwsze decyzje z 13 marca 2020 roku wprowadziły limit 50 osób, które mogły uczestniczyć w liturgii sprawowanej w kościele, natomiast kolejne zmniejszało ten limit do 5 osób⁵⁰.

25 marca 2020 roku Andrzej Draguła pisał na portalu *wiez.pl*: „Trzeba wreszcie powiedzieć sobie jasno: liturgia najbliższych tygodni będzie sprawowana praktycznie *sine populo*, bez ludu. [...] To prawda, że liturgia jest podstawą katolickiej duchowości. To przecież *fons et culmen*, źródło i szczyt. Teraz zostały nam transmisje, liturgia domowa, modlitwa indywidualna. Nie mamy bezpośredniego

48 Zob. P. Achondo, C. Eichin, *La liturgia...*, s. 387.

49 Wielki Post w 2020 r. rozpoczął się 26 lutego.

50 Zob. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dn. 13 marca 2020 r. § 6 p. 3; zob. także Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dn. 24 marca 2020 r. § 1 p. 4.

dostępu do źródła, ale przecież nie zostaliśmy pozbawieni zdolności do przeżywania misterium paschalnego⁵¹.

Zachęta zielonogórskiego teologa jest istotnym wkładem w kształtowanie świadomości liturgicznej wiernych. Kiedy zostaje niemal zamknięta możliwość celebracji misterium paschalnego przez lud Boży w świątyni, należy zagłębić się w istotę liturgii domowej. Będzie ona dla wierzących szansą odkrycia na nowo swojego domu jako miejsca liturgii, obecności sakramentalnej, a w konsekwencji pomoże im odzyskać osobistą i rodzinną pobożność⁵². Raymond Burke zachęcał w liście do wiernych, aby domy chrześcijan były miejscem przygotowanym na przyjęcie Chrystusa. Obecność Jezusa w domu, według amerykańskiego kardynała, bierze się z obecności rodziny w liturgii parafialnej: „Nawet jeśli z jakiegoś powodu nie mamy dostępu do naszych kościołów i kaplic, musimy pamiętać, że nasze domy są przedłużeniem naszej parafii, są małym Kościołem, do którego przynosimy Chrystusa ze spotkania z Nim w większym Kościele⁵³. Stąd zaproszenie duszpasterzy do świadomego i czynnego przeżywania liturgii Triduum Paschalnego w domu. Wierni mogli korzystać z istniejących rytuałów, takich jak „Rytuał domowy⁵⁴ oraz „Rytuał rodzinny⁵⁵. Sytuacja, w której znalazł się wówczas Kościół, wymogła jednak przygotowania dodatkowych materiałów dla wiernych, którzy pragnęli przeżywać wydarzenia Wielkiego Tygodnia czy Triduum Paschalnego w swoich domach.

Jedną z propozycji była akcja „Triduum w domu”, przygotowana przez Ruch Światło-Życie Archidiecezji Krakowskiej oraz Duszpasterstwo Akademickie Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie⁵⁶. Na każdy dzień zostały przygotowane konspekty ze szczegółowym opisem liturgii domowej. Codzienna celebracja rozpoczynała się fragmentem liturgii godzin oraz elementami pochodzącymi

51 A. Draguła, *Czas na chrześcijaństwo bezliturgiczne*, <https://wiesz.pl/2020/03/25/czas-na-chrześcijaństwo-bezliturgiczne/> [dostęp: 26.05.2021]; zob. także: tenże, *Posty*, Poznań 2021, s. 69.

52 Zob. S. Goyvaerts, F. Wouda, *Dutch Responses to Lockdown Liturgies. Analysis of the Public Debate on Sacraments During the COVID-19 Pandemic*, „Yearbook for Ritual and Liturgical Studies” 36 (2020), s. 12.

53 „Even if, for whatever reason, we are unable to have access to our churches and chapels, we must remember that our homes are an extension of our parish, a little Church into which we bring Christ from our encounter with Him in the bigger Church” – R. Burke, *Message on the Combat against the Coronavirus, COVID-19*, <https://www.cardinalburke.com/presentations/combatagainst-coronavirus> [dostęp: 26.05.2022].

54 Zob. *Rytuał domowy. Rok rodziny katolickiej*, red. R. Nowacki, Włocławek 2010, s. 419–472.

55 Zob. J. Wysocki, *Rytuał rodzinny*, Włocławek 2003, s. 313–382.

56 Zob. #TRIDUUMwDOMU, <https://patmos.upjp2.edu.pl/duszpa/akt/triduumwdomu-60.html> [dostęp: 26.05.2021].

z liturgii słowa danego dnia Triduum Sacrum, po czym następowało echo słowa. Liturgia nie miała więc na celu „naśladowania” celebracji sprawowanej w kościele, ale była to okazja do podzielenia się w gronie domowym swoim osobistym przeżywaniem odczytanych fragmentów Pisma Świętego. Nie była także zarezerwowana tylko dla dorosłych, ale mieli w niej uczestniczyć wszyscy domownicy. W każdym dniu obecne były również charakterystyczne elementy liturgii Triduum Sacrum: w Wielki Czwartek uczestnicy liturgii domowej mieli nawzajem obmyć sobie stopy, w Wielki Piątek odprawić adorację krzyża, zaś w czasie Wigilii Paschalnej należało celebrować liturgię światła z odnowieniem przyrzeczeń chrzcielnych. Każdego dnia celebracja miała zakończyć się aktem Komunii duchowej⁵⁷.

Inną propozycją stał się e-book wydany przez tygodnik „Przewodnik Katolicki” pt. „Wielkanoc w domu. Przewodnik po świętowaniu w czasie pandemii”⁵⁸. Nie był to jednak gotowy rytuał przeżywania wydarzeń wielkiego tygodnia. Autorzy podkreślali we wstępie: „*Przewodnik* nie podaje żadnego gotowego scenariusza na dzień. To Wy w rodzinie układacie swój scenariusz z elementów, jakie Wam podpowiadamy”⁵⁹. Zawarte w książce elementy składały się z zaproponowanych modlitw i pomysłów na domowe celebracje, ale nie tylko. Znalazły się także propozycje czynności niezwiązanych z liturgicznym obchodem Świąt Paschalnych – takie jak sugestie kulturalne, przepisy kulinarne, wykonywanie elementów dekoracyjnych oraz sposoby na pogłębienie relacji rodzinnych⁶⁰. E-book składał się z materiałów przygotowanych na Niedzielę Palmową, Wielki Czwartek, Wielki Piątek, Wielką Sobotę oraz Wielkanoc. Ostatnia niedziela Wielkiego Postu miała rozpocząć się w rodzinie od zasłonięcia krzyża. Zostały do tego obrzędu zaproponowane konkretne modlitwy oraz fragment z Listu do Galatów. Domownicy mogli wspólnie wykonać palmę oraz poznać jej symbolikę, aby następnie oglądać transmisję Mszy świętej. Zostało zawarte wyjaśnienie znaczenia Komunii duchowej. Do elementów wartych zauważenia należy propozycja przygotowania przez dzieci „misterium – teatru”, dzięki któremu można by opowiedzieć wydarzenia z Kalwarii lub zapoznania się z słuchowiskiem czy zaproponowanym filmem⁶¹. Wielki Czwartek dla rodziny miał rozpocząć się od porannej modlitwy (wybrany przez autorów został Psalm 80). Następnie znalazła się zachęta do modlitwy za duchownych

57 Zob. tamże; zob. także: P. Jabłoński, *Jak celebrować własne życie duchowe*, „Życie Duchowe” 106 (2021), s. 106.

58 Zob. *Wielkanoc w domu. Przewodnik po świętowaniu w czasie pandemii*, oprac. M. Białkowska, Poznań 2020.

59 Tamże, s. 3.

60 Zob. tamże.

61 Zob. tamże, s. 5–14.

i wyjaśnione znaczenie Wieczery, którą Jezus spożył z Apostołami. Dzięki zamieszczonym tekstom wierni mogli poznać znaczenie Paschy Izraela, symbolikę poszczególnych potraw i zwyczajów. Ten dzień autorzy przeznaczyli na wyjaśnienie, czym jest doskonały akt żalu, który miał być przypomnieniem o wielkanocnej spowiedzi świętej. W pozostałej części przygotowano lekturę duchową, wiersz ks. Janusza Pasierba oraz propozycję filmową⁶². Wielki Piątek, podobnie jak wcześniejszy dzień, miał rozpocząć się od rodzinnej modlitwy porannej. Następnie przypomniano o znaczeniu tego dnia w kontekście roku liturgicznego oraz wyjaśniono sens postu ścisłego. Przeżywanie dnia śmierci Chrystusa mogło odbywać się według zamieszczonego „zegara Męki Pańskiej”. Nie zabrakło miejsca na Drogę Krzyżową, która została przygotowana w trzech wersjach: rodzinnej, dla dzieci oraz dla osób przeżywających święta samotnie. Lekturą duchową na ten dzień był fragment katechezy chrzcielnej św. Jana Złotoustego, a zamiast filmu zaproponowano Pasję wg Św. Łukasza Krzysztofa Pendereckiego⁶³. Elementy liturgii domowej przygotowane na Wielką Sobotę nie różniły się zasadniczo od przygotowanych na wcześniejsze dni. Stałym punktem była modlitwa poranna i lektura duchowa. Formą katechezy rodzinnej, prowadzonej przez rodziców, było przygotowanie święconki. Proponowano albo uczestnictwo w transmisji Liturgii Wigilii Paschalnej, albo rodzinną liturgię, podczas której odczytywano by teksty z liturgii słowa wraz z przeżyciem obrzędu odnowienia przyrzeczeń chrzcielnych i przyjęcia Komunii duchowej. Zamieszczono także odniesienie do liturgii godzin⁶⁴. Dzień Zmartwychwstania miał rozpocząć się od wspólnego śniadania, które miało zostać pobłogosławione przez osobę dorosłą. Zachęcano do wspólnego przeżycia transmisji Mszy świętej, przyjęcia Komunii duchowej oraz czytania Pisma Świętego. Proponowano przygotowanie kartek świątecznych oraz wykonywanie zdjęć, które następnie mogłyby posłużyć do stworzenia kroniki domowych wydarzeń wielkanocnych⁶⁵.

4. Eklezjogeneza „domowa”

W przedstawionej koncepcji liturgii domowej Triduum Paschalnego pojawić się mogą następujące wątpliwości: kto miał przewodniczyć obrzędom i w jakim charakterze? Czy przewodniczący takiej celebracji nie uzurpował sobie władzy przynależnej kapłaństwu służebnemu? Czy nie było to „naśladowanie” liturgii celebrowanej w kościele? Czy wyjątkowa sytuacja daje prawo świeckiemu do zastępowania

62 Zob. tamże, s. 15–27.

63 Zob. tamże, s. 28–54.

64 Zob. tamże, s. 55–64.

65 Zob. tamże, s. 65–67.

kapłana? A jeżeli wierny świecki może wypełniać pewne zadania zarezerwowane duchownych, to które z nich oraz w jakim zakresie?

Odpowiadając na stawiane pytania, należy raz jeszcze sięgnąć do właściwego rozumienia źródła i natury liturgii domowej. Jak wykazano w niniejszym opracowaniu, jej podstawy wypływają wprost z liturgii Kościoła i do niej się odnoszą. Mają szczególne zakorzenienie w sakramencie małżeństwa mężczyzny i kobiety, którzy wobec swoich dzieci sprawują kapłańską funkcję przewodniczenia modlitwie. Celem tak przeżywanej liturgii domowej nie była imitacja celebracji misterium paschalnego, ale uczestnictwo w nim. Co więcej, do takiego właśnie, domowego przeżywania liturgii Triduum Paschalnego zachęcali teologowie. Wiesław Dawidowski na portalu wiesz.pl proponował, aby liturgia domowa Wielkiego Czwartku wyglądała następująco: „Tego dnia przygotujcie sobie miskę, dzban z wodą, ręczniki. Proponuję, abyście najpierw wieczorem, w jedności z kapłanami, odmówili liturgię nieszpórów z brewiarza. Teksty znajdziecie łatwo w telefonicznych aplikacjach. Potem usiądźcie w kręgu, przeczytajcie koniecznie Ewangelię o ustanowieniu Eucharystii (Łk 22) i o umyciu nóg (J 13,1–15). Niech ojciec rodziny umyje stopy żonie, żona mężowi, dzieci rodzicom, rodzice dzieciom. Przecież wasza rodzina to domowy Kościół, a wy jesteście jego kapłanami, bo od chrztu nosicie w sobie kapłaństwo powszechne. Jezus nie zarezerwował aktu umycia nóg dla biskupów i księży, ale mówił do uczniów: »Jeżeli więc Ja, Pan i Nauczyciel, umyłem wam nogi, to i wyście powinni sobie nawzajem umywać nogi«⁶⁶. Podobnie wypowiadał się Andrzej Draguła: „Nic nie stoi na przeszkodzie, by takie elementy liturgiczne, jak wielkoczwartkowe umywanie nóg, czytanie Pasji na rolę w Niedzielę Palmową czy w Wielki Piątek, wielkopiątkową adorację krzyża i modlitwę powszechną, a nawet odnowienie przyrzeczeń chrzcielnych »odprawić« w gronie domowego Kościoła. [...] Owszem, można skorzystać z transmisji w radiu, internecie czy telewizji, ale przecież nie ma takiej konieczności. Można taką wielkotygodniową, a także wielkanocną liturgią domową przygotować w rodzinnej wspólnotcie, co może być o wiele większym przeżyciem niż modlitwa przy pomocy środków przekazu. Zresztą, jedno drugiego nie wyklucza⁶⁷. Należy jednak pamiętać, że sprowadzenie transmitowanej liturgii do oglądania obrazu w telewizji czy internecie może wywołać wrażenie sztuczności, które nie przyczyni się do właściwego uczestnictwa wiernych w liturgii⁶⁸.

66 W. Dawidowski, *Domowa liturgia Wielkiego Tygodnia – zrób to (nawet) sam*, <https://wiesz.pl/2020/03/30/domowa-liturgia-wielkiego-tygodnia-zrob-to-nawet-sam/> [dostęp: 26.05.2021].

67 A. Draguła, *On jest liturgią*, <https://wiesz.pl/2020/04/03/on-jest-liturgia/> [dostęp: 26.05.2021].

68 Zob. S. Goyaerts, F. Wouda, *Dutch Responses to Lockdown Liturgies...*, s. 11.

Sprawowanie liturgii domowej opartej na liturgii Triduum Paschalnego nie było więc wypaczeniem czynności liturgicznych Kościoła. Było za to aktem eklezjotwórczym, w którym wspólnota domowego Kościoła, sprawując liturgię domową, odkrywała swoją jedność z Kościołem powszechnym. Dzięki mocy sakramentów chrztu i małżeństwa brała udział w jednej i tej samej czynności wspólnej wszystkim wierzącym.

Jeff Corpuz i Philip Sarmiento zauważyli, że działanie Kościoła podczas pandemii koronawirusa prowadziło do odnowy Kościołów domowych i wykorzystania ich w eklezjogenezie eucharystycznej. Dzięki temu odkryto na nowo postulowane przez Sobór Watykański II wezwanie do tego, aby wierni nie byli tylko milczącymi widzami, ale prawdziwie współuczestnikami liturgii⁶⁹. Możliwe, że pandemia Covid-19 doprowadziła rzeczywiście do „pełnego uczestnictwa wiernych w liturgicznym przeżywaniu tajemnicy zbawienia”⁷⁰. Należy zwrócić uwagę na spostrzeżenia Pedro Achondo i Cristiána Eichina, według których pandemia koronawirusa ukazała niewystarczającą formację wiernych i niezrozumienie liturgii sprawowanej w chrześcijańskich domach: „Ludzie nie wiedzą, co i jak robić. I nierzadko pojawia się poczucie skromności, a nawet strach przed zrobieniem czegoś niewłaściwego lub praktycznie zakazanego”⁷¹. Dlatego należałoby przypomnieć na nowo sens liturgii rodzinnej, ponieważ rodzina posiada wiele elementów sakramentalnych, dzięki którym staje się ona zgromadzeniem liturgicznym, a jednocześnie miejscem celebracji, które odgrywa rolę eklezjogenetyczną⁷².

W okresie od marca 2020 do czerwca 2021 roku życie liturgiczne z konieczności przeniosło się, w możliwym wymiarze, do Kościoła domowego stającego się przestrzenią, w której wyznawano wiarę, modlono się, słuchano słowa Bożego i przyjmowano Komunię duchową. Dzięki temu trwano cały czas w jedności z Kościołem powszechnym⁷³.

69 Zob. J.C.G. Corpuz, P.J.D. Sarmiento, *Going Back to Basics: Experiencing Domus Ecclesiae (House Church) in the Celebration of the Liturgy During COVID-19*, „Practical Theology” 14 (2021) 1–2, s. 115; zob. także KL 48.

70 A. Draguła, *Liturgia eucharystii jako memoria historiae*, w: *Fantastyczność i cudowność. Człowiek w zwierciadle przeszłości: ucieczka od historii do Historii*, red. T. Ratajczak, Zielona Góra 2014, s. 79.

71 „No se sabe qué hacer ni cómo realizarlo. Y no pocas veces existe un pudor y hasta miedo de hacer algo indebido o prácticamente prohibido” – P. Achondo, C. Eichin, *La liturgia...*, s. 380.

72 Zob. tamże, s. 387.

73 Zob. J.C. Corpuzi, P. Sarmiento, *Going Back to Basics...*, s. 112.

Zakończenie

Podsumowując, należy zauważyć, że podstawową rolą liturgii domowej jest eklezjogeneza. Liturgia domowa nie istnieje w oderwaniu od rzeczywistości Kościoła i jego liturgii. Jedną z możliwych ról liturgii domowej jest tworzenie więzi, budowanie wspólnoty życia, wiary i modlitwy⁷⁴. Głównym wnioskiem wynikającym z powyższych rozważań jest postulat formacji chrześcijańskich rodzin do sprawowania codziennej liturgii domowej, a przez to do głębszego jednoczenia się z Kościołem trwającym na modlitwie i sprawującym liturgię. Wydaje się, że słabość liturgicznej formacji rodzin i liturgii domowych jest problemem wielu krajów⁷⁵. Prawdą jest, że sytuacje nadzwyczajne nie muszą oznaczać zaniechania praktyk liturgicznych, ale mogą zwrócić uwagę na wartości, które istnieją w Kościele od samego początku, a z różnych powodów zostają pominięte lub niedocenione. Pojawienie się pandemii koronawirusa mogło wpłynąć na odnowę praktyk religijnych w gronie rodzinnym i zwrócenie się w stronę wspólnoty Kościoła. Wielość kreatywnych rozwiązań, które dają możliwość jakiejś formy uczestnictwa w liturgii, nie jest w stanie zastąpić fizycznej obecności w niej⁷⁶. Właściwie przeżyta liturgia domowa jest jednak pełnym i rzeczywistym uczestnictwem w liturgii Kościoła, choć w innym porządku niż to się dzieje w przypadku fizycznego uczestnictwa w miejscu i czasie sprawowania liturgii.

Bibliografia

- #TRIDUUMwDOMU, <https://patmos.upjp2.edu.pl/duszp/akt/triduumwdomu-60.html> [dostęp: 26.05.2021].
- Achondo P., Eichin C., *La liturgia ante el riesgo de la virtualidad Efectos y cuestionamientos eclesiológicos en tiempo de pandemia*, „Teología y Vid” 61 (2020), s. 373–396.
- Bartocha W., *Liturgia w relacji do duchowości i mistyki chrześcijańskiej*, „Studia Ełckie” 23 (2021) 3, s. 305–326.
- Bober A., *Rodzina Kościołem domowym według św. Jana Chryzostoma*, „Vox Patrum” 5 (1985), 8–9, s. 193–199.
- Burke R., *Message on the Combat against the Coronavirus, COVID-19*, <https://www.cardinalburke.com/presentations/combatagainst-coronavirus> [dostęp: 26.05.2022].

⁷⁴ Zob. H. Derroitte, *La catéchèse face à la mort annoncée des paroisses rurales*, „Revue Lumen Vitae” 72 (2017) 2, s. 236.

⁷⁵ Zob. P. Achondo, C. Eichin, *La liturgia...*, s. 375.

⁷⁶ Zob. S. Goyvaerts, F. Wouda, *Dutch Responses to Lockdown Liturgies...*, s. 16.

- Corpuz J.C.G., Sarmiento P.J.D., *Going Back to Basics: Experiencing Domus Ecclesiae (House Church) in the Celebration of the Liturgy During COVID-19*, „Practical Theology” 14 (2021) 1–2, s. 110–122.
- Częsz B., *Małżeństwo i dziewictwo według św. Metodego z Olimpu*, „Vox Patrum” 5 (1985), 8–9, s. 127–134.
- Darmawan I.P.A., Giawa N., Katarina K., Budiman S., *Covid-19 impact on Church Society Ministry*, „International Journal of Humanities and Innovation” 4 (2021) 3, s. 93–98.
- Davies J.R., *Eucharist, Church, and Judgment: Initial Questions about the Liturgical and Ecclesiological Implications of the COVID-19 Pandemic*, „Scottish Episcopal Institute Journal” 4 (2020) 2, s. 71–83.
- Dawidowski W., *Domowa liturgia Wielkiego Tygodnia – zrób to (nawet) sam*, <https://wiesz.pl/2020/03/30/domowa-liturgia-wielkiego-tygodnia-zrob-to-nawet-sam/> [dostęp: 26.05.2021].
- Derroitte H., *La catéchèse face à la mort annoncée des paroisses rurales*, „Revue Lumen Vitae” 72 (2017) 2, s. 227–240.
- Draguła A., *Czas na chrześcijaństwo bezliturgiczne*, <https://wiesz.pl/2020/03/25/czas-na-chrzescijanstwo-bezliturgiczne/> [dostęp: 26.05.2021].
- Draguła A., *Liturgia eucharystii jako memoria historiae*, w: *Fantastyczność i cudowność: człowiek w zwierciadle przeszłości: ucieczka od historii do Historii*, red. T. Ratajczak, Zielona Góra 2014, s. 79–87.
- Draguła A., *On jest liturgią*, <https://wiesz.pl/2020/04/03/on-jest-liturgia/> [dostęp: 26.05.2021].
- Draguła A., *Posty*, Poznań 2021.
- Dziuba A., *Kościół domowy w świetle nauczania Soboru Watykańskiego II*, w: *Rodzina jako Kościół domowy*, red. A. Tomkiewicz, Lublin 2010, s. 91–113.
- Eborowicz W., *Małżeństwo i rodzina w nauce i praktyce duszpasterskiej św. Augustyna*, „Vox Patrum” 5 (1985) 8–9, s. 141–149.
- Fiałkowski M., *Rodzina Kościołem domowym*, w: *Teologia pastoralna*, red. R. Kamiński, t. 1, Lublin 2000, s. 171–176.
- Goyvaerts S., Wouda F., *Dutch Responses to Lockdown Liturgies. Analysis of the Public Debate on Sacraments During the COVID-19 Pandemic*, „Yearbook for Ritual and Liturgical Studies” 36 (2020), s. 3–17.
- Holmes S., Sandsmark A., Sonnenberg R., Weber S., *Reflections on Ministry amongst Children during the Covid-19 Pandemic*, „Journal of Youth and Theology” 20 (2021), s. 82–106.
- Hryniewicz W., *Liturgia a misterium paschalne Chrystusa*, w: F. Blachnicki, *Wprowadzenie do liturgii*, Poznań 1966, s. 75–97.
- Jabłoński P., *Jak celebrować własne życie duchowe*, „Życie Duchowe” 106 (2021), s. 105–112.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”*, Rzym 1981.

- Jupowicz-Ginalska A., Szewczyk M., Kiciński A., Przywara B., Adamski A., *Dispensation and Liturgy Mediated as an Answer to COVID-19 Restrictions: Empirical Study Based on Polish Online Press Narration*, „Religions” 12 (2021).
- Jurczak D., *Formacja liturgiczna, czyli o wyrabianiu liturgicznego smaku*, w: *Zgromadzeni na świętej wieczerzy (Program duszpasterski na rok 2020/2021: Zeszyt teologiczno-pastoralny)*, red. J. Bartoszek, Katowice 2020, s. 59–69.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2009.
- Kościół wobec pandemii – modlitwa online*, <https://www.ekai.pl/kosciol-wobec-pandemii-modlitwa-on-line/> [dostęp: 26.05.2021].
- Kraskowiak C., *Funkcja kapłańska rodziny – liturgia domowa*, w: *Rodzina jako Kościół domowy*, red. A. Tomkiewicz, Lublin 2010, s. 245–264.
- Kwiatkowski D., *Recepcja Konstytucji o liturgii Sacrosanctum Concilium w Katechizmie Kościoła Katolickiego*, „Liturgia Sacra” 19 (2013) 2, s. 277–288.
- Longosz S., *Geneza pojęcia „rodzina Kościołem domowym” w tradycji patrystycznej*, w: *Rodzina jako Kościół domowy*, red. A. Tomkiewicz, Lublin 2010, s. 35–45.
- Longosz S., *Rodzina Kościołem domowym w myśli św. Jana Chryzostoma*, „Vox Patrum” 29 (2009) 53–54, s. 281–312.
- Mawerenga J.H., *Rethinking Ecclesiology and the COVID-19 Pandemic in Malawi*, „African Theological Journal for Church and Society” 2 (2021) 2, s. 58–87.
- Miażek J., *Msza święta pierwszych chrześcijan*, w: *Eucharystia pierwszych chrześcijan*, red. M. Starowiejski, Warszawa 1987, s. 31–51.
- Migut B., *Eklezjotwórczy charakter eucharystii jako ofiary*, „Seminare” 23 (2006), s. 11–28.
- Molina C.E., Moya P.P.A., *La liturgia ante el riesgo de la virtualidad Efectos y cuestionamientos eclesiológicos en tiempo de pandemia*, „Teología y Vida” 61 (2020) 3, s. 373–396.
- Nadbrzeżny A., *Sakramentalność małżeństwa jako fundament Kościoła domowego*, w: *Rodzina jako Kościół domowy*, red. A. Tomkiewicz, Lublin 2010, s. 75–89.
- Nadolski B., *Liturgia* [hasło], w: tenże, *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 745–755.
- Nadolski B., *Liturgia nieba (niebiańska)* [hasło], w: tenże, *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 786–788.
- Nadolski B., *Symbol (symbolizm) i znak w liturgii* [hasło], w: tenże, *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 1484–1490.
- Naumowicz J., *Stosunek św. Ambrożego do małżeństwa i życia rodzinnego*, „Vox Patrum” 5 (1985) 8–9, s. 135–140.
- Nowacki R., *Rytuał domowy. Rok rodziny katolickiej*, Włocławek 2010.
- Nowak J., *Liturgia genetycznie wpisana w Kościół*, „Liturgia Sacra” 24 (2018) 1, s. 5–16.
- Nowak W., *Zarys liturgii Kościoła domowego*, Olsztyn 2000.

- Pillay J., *COVID-19 Shows the Need to Make Church More Flexible*, „Transformation” 37 (2020) 4, s. 266–275.
- Przygoda W., *Funkcja królewska rodziny – apostołat w rodzinie i przez rodzinę*, w: *Rodzina jako Kościół domowy*, red. A. Tomkiewicz, Lublin 2010, s. 281–292.
- Przygoda W., *Wartość Kościoła domowego w dobie pandemii*, w: *Duszpasterstwo w czasie pandemii*, red. J. Bartoszek, b.m., b.r., s. 119–125.
- Rahner K., *Pisma wybrane*, t. 2, Kraków 2007.
- Ratzinger J., *Kościół – ekumenizm – polityka*, w: *Kolekcja Communio*, red. L. Balter, t. 5, Poznań–Warszawa 1990, s. 13–27.
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dn. 13 marca 2020 r. § 6 p. 3, Dz.U. 2020 poz. 433.
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dn. 24 marca 2020 r. §1 p. 4, Dz.U. 2020 poz. 522.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja o liturgii świętej „Sacrosanctum concilium”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002.
- Stępniewska A., *Wychowanie rodzinne dziewcząt w pedagogice św. Hieronima*, „Vox Patrum” 5 (1985) 8–9, s. 151–176.
- Sultana J.B., *The Celebration of the Liturgy by the Family in Building the Domestic Church*, Malta 2020.
- Szymczak J.S., *Ogólna koncepcja Kościoła domowego*, w: *Rodzina jako Kościół domowy*, red. A. Tomkiewicz, Lublin 2010, s. 133–146.
- Wielkanoc w domu. Przewodnik po świętowaniu w czasie pandemii*, oprac. M. Białkowska, Poznań 2020.
- Wolski K., *Funkcja prorocka rodziny – katecheza w rodzinie*, w: *Rodzina jako Kościół domowy*, red. A. Tomkiewicz, Lublin 2010, s. 293–304.
- Wskazania Prezydium Konferencji Episkopatu Polski dla biskupów odnośnie do sprawowania czynności liturgicznych w najbliższych tygodniach, w: *Duszpasterstwo w czasie pandemii*, red. J. Bartoszek, b.m., b.r., s. 32–38.
- Wysocki J., *Rytuał rodzinny*, Włocławek 2003.
- Zachara M., *Liturgia domowa w trudnym czasie. Przewodnik*, Warszawa 2021.
- Zarządzenie nr 1/2020 Rady Stałej Konferencji Episkopatu Polski z 12 marca 2020 r., w: *Duszpasterstwo w czasie pandemii*, red. J. Bartoszek, b.m., b.r., s. 29–31.

LITURGIA DOMOWA I PANDEMIA COVID-19. IMPLIKACJE DLA EKLEZJOGENEZY

Streszczenie

Rodzina zostaje nazwana w oficjalnych dokumentach Kościoła jako domowy Kościół. Jest on miejscem sprawowania liturgii domowej, która jest działaniem rodziny w jedności z Kościołem powszechnym. Źródłem dla liturgii domowej jest kapłaństwo wspólne wszystkich ochrzczonych, umocnione sakramentem małżeństwa, gdzie rodzice-małżonkowie wypełniają funkcję kapłańską wobec swoich dzieci. W marcu 2020 roku na początku pandemii wirusa SARS-CoV-2, gdy znacząco ograniczono możliwość uczestnictwa wiernych w Mszach świętych i nabożeństwach, polscy biskupi zachęcali do odnowy liturgii sprawowanej w rodzinie. Dzięki temu wierni mieli możliwość przeżywać tajemnice wiary i roku liturgicznego. W niniejszym opracowaniu podjęto zagadnienie eklezjogenetycznej roli liturgii domowej. Dla pełnego zrozumienia tematu przedstawiono najpierw naturę i rolę liturgii oraz jej odniesienie do Kościoła. Następnie, nawiązując do tekstów Nowego Testamentu (głównie Dziejów Apostolskich i Listów Pawłowych) i tekstów patrystycznych (uwzględniając wkład św. Jana Chryzostoma) oraz do współczesnego nauczania Kościoła (dokumentów Soboru Watykańskiego II i Jana Pawła II), omówiono terminy „domowy Kościół” oraz „liturgia domowa”. Na tej podstawie postawiono tezę, że w pierwszym okresie pandemii koronawirusa liturgia domowa odegrała istotną rolę w procesie eklezjogenezy. W artykule przedstawiono także pojawiające się wówczas propozycje wielkanocnej liturgii domowej przygotowane przez duszpasterzy oraz pierwsze refleksje i wyjaśnienia teologiczne. W podsumowaniu sformułowano wnioski pastoralne oraz wskazano na potrzebę podtrzymania troski o liturgię domową w rodzinach chrześcijańskich.

Słowa kluczowe: liturgia domowa, Kościół domowy, natura liturgii, eklezjogeneza, pandemia koronawirusa

Nota autorska

Łukasz Paluch – mgr lic. teologii, prezbiter archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej, doktorant w Szkole Doktorskiej Uniwersytetu Szczecińskiego i w Instytucie Nauk Teologicznych US. Zainteresowania badawcze: teologia pastoralna, eklezjologia, media i komunikacja społeczna; e-mail: lukasz.paluch@phd.usz.edu.pl.

Cytowanie

Paluch Ł., *Liturgia domowa i pandemia Covid-19. Implikacje dla eklezjogenezy*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 38 (2022), s. 105–124. DOI: 10.18276/cto.2022.38-05.